

College voor Toetsen en Examens

GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING VMBO

SYLLABUS CENTRAAL
EXAMEN 2023

Versie 2, 21 juni 2021

© 2021 College voor Toetsen en Examens vwo, havo, vmbo, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

INHOUD

VOORWOORD	4
LEESWIJZER SYLLABUS	5
1 SYLLABUS GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING BB	6
1.1 VERDELING EXAMINERING CE/SE	6
1.2 SPECIFICATIE VAN DE GLOBALE EINDTERMEN VOOR HET CE	7
2 SYLLABUS GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING KB	17
2.1 VERDELING EXAMINERING CE/SE	17
2.2 SPECIFICATIE VAN DE GLOBALE EINDTERMEN VOOR HET CE	18
3 SYLLABUS GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING GT	31
3.1 VERDELING EXAMINERING CE/SE	31
3.2 SPECIFICATIE VAN DE GLOBALE EINDTERMEN VOOR HET CE	32

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt. Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2023. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2024 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via [Examenblad.nl](https://www.examenblad.nl) (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op [Examenblad.nl](https://www.examenblad.nl).

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,
Drs. P.J.J. Hendrikse

LEESWIJZER SYLLABUS

De examenstof is per leerweg beschreven in tabellen. Deze tabellen beschrijven de examenstof bij een bepaalde periode. Aan het eind van de tabel staan – daar waar relevant – opsommingen van personen en jaartallen die tot de examenstof behoren.

In tabellen bij GL/TL is door middel van cursivering aangegeven welke tekst wel tot de examenstof van GL/TL behoort en niet tot de examenstof van KB. Dit is gedaan op verzoek van docenten die deelgenomen hebben aan de veldraadpleging.

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
omschrijving examenstof	omschrijving examenstof	omschrijving examenstof
verdere specificering	verdere specificering	verdere specificering
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
jaartallen	jaartallen	jaartallen

1 SYLLABUS GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING BB

1.1 VERDELING EXAMINERING CE/SE

Tabel:

Verdeling van de examenstof geschiedenis en staatsinrichting BB over centraal examen en schoolexamen

Exameneenheden		CE	moet op SE	mag op SE
GS/K/1	Oriëntatie op leren en werken		B	
GS/K/2	Basisvaardigheden		B	
GS/K/3	Leervaardigheden in het vak geschiedenis en	B	B	
GS/K/4	De koloniale relatie Indonesië - Nederland		(B*)	(B*)
GS/K/5	Staatsinrichting van Nederland	B		B
GS/K/6	De industriële samenleving in Nederland		(B*)	(B*)
GS/K/7	Sociale zekerheid en verzorgingsstaat in Nederland		(B*)	(B*)
GS/K/8	Cultureel – mentale ontwikkelingen in Nederland na 1945		(B*)	(B*)
GS/K/9	De Koude Oorlog		(B*)	(B*)
GS/K/10	Historisch overzicht vanaf 1900	B		B
GS/K/11	Het conflict tussen Israël en de Arabische wereld		(B*)	(B*)

* NB: Het schoolexamen bestaat tenminste uit **2** kerndelen naar keuze van de school.

1.2 SPECIFICATIE VAN DE GLOBALE EINDTERMEN VOOR HET CE

GS/K/3 Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting

Omschrijvingen	Specificaties
<p>De kandidaat beheerst een aantal strategische vaardigheden die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen.</p> <p>De kandidaat kan</p>	<p>In dat verband kan hij/zij</p>
1. verschillende typen historische vragen herkennen	onderscheid maken in beschrijvende, verklarende en waarderende vragen
2. bij gegeven historische vragen informatie verwerven	<ul style="list-style-type: none"> – bronnen en bronfragmenten selecteren, lettend op bruikbaarheid – gebruikmaken van verschillende typen historisch bronnenmateriaal, mondeling, schriftelijk, audiovisueel
3. verworven of aangereikte informatie verwerken	<ul style="list-style-type: none"> – gegevens ordenen en zo nodig bewerken – gegevens beoordelen op bruikbaarheid – gegevens analyseren en een eigen standpunt weergeven en toelichten
4. principes en procedures die kenmerkend zijn voor de benaderingswijzen van het vak geschiedenis en staatsinrichting toepassen	<ul style="list-style-type: none"> – ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen: <ul style="list-style-type: none"> - historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen plaatsen in historische perioden en in maatschappijtypen - verschijnselen uit verschillende perioden en samenlevingen vergelijken - in historische processen aspecten van continuïteit en verandering herkennen – op basis van gegeven werkmateriaal verklaringen geven voor historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen: <ul style="list-style-type: none"> - de aanleiding herkennen als de meest directe oorzaak - herkennen hoe oorzaken van verschillende aard historische processen beïnvloeden – zich op basis van historische gegevens een beeld vormen van historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen: <ul style="list-style-type: none"> - rekening houdend met de standplaatsgebondenheid van de bronnen – een eigen standpunt over historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen weergeven en toelichten: <ul style="list-style-type: none"> - zich verplaatsen in opvattingen, waarden en motieven van mensen in het verleden, er rekening mee houdend dat zij niet over dezelfde kennis konden beschikken als wij nu - opvattingen, waarden en motieven, waardoor mensen in het verleden werden geleid, vergelijken met die van zichzelf en tijdgenoten

GS/K/5 Staatsinrichting van Nederland en GS/K/10 Historisch Overzicht vanaf 1900

Introductie op de staatsinrichting van Nederland

Het gaat in dit onderdeel om die begrippen die leerlingen moeten kennen om de politieke geschiedenis van Nederland en de wereld, en het functioneren van het politieke bestel te begrijpen.

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
		belangrijke kenmerken van de Nederlandse staatsinrichting herkennen.
		monarchie / republiek
		democratie / dictatuur
		grondwet
		scheiding tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht
		rechtsstaat / onafhankelijke rechtspraak
		controlerende en wetgevende bevoegdheden van Eerste en Tweede Kamer: Beide kamers: recht van begroting en enquête. Tweede Kamer ook recht van initiatief en recht van amendement.
		verkiezingen / regering / coalitiepartijen / oppositiepartijen
		de belangrijkste stappen van wetsvoorstel tot wet: minister / voorstel / Tweede Kamer met rechten / Eerste Kamer met rechten
		staatschoufden van Nederland: Willem II / Willem III / Wilhelmina / Juliana / Beatrix / Willem-Alexander
		enkele grondrechten herkennen en noemen, die in de loop van de 19e en 20e eeuw in de grondwet zijn opgenomen en daarbij onderscheid maken tussen klassieke en sociale grondrechten. Hij kan daarbij aangeven dat bepaalde grondrechten met elkaar op gespannen voet kunnen staan.
		Klassieke grondrechten (bescherming tegen de overheid): vrijheid van godsdienst / vrijheid van meningsuiting / vrijheid van drukpers / vrijheid van vereniging en vergadering / vrijheid van onderwijs Sociale grondrechten (bescherming door de overheid): recht op bestaanszekerheid / recht op onderwijs / recht op gezondheidszorg / recht op woongelegenheden / recht op werk / recht op rechtsbijstand

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
		artikel 1 van de Grondwet: Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.
		referendum

De periode 1848-1914

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
	kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland, voor tijdens en na 1848 herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.	veranderingen herkennen in de bevoegdheden van parlement / volksvertegenwoordiging/ Staten-Generaal / Eerste en Tweede Kamer die in 1848 tot stand kwamen.
	Reactie van Willem II op revolutie(dreigingen) elders in Europa / opvattingen van liberalen bij grondwetsherziening in 1848	parlementaire democratie
		Klassieke grondrechten (bescherming tegen de overheid): naast vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van drukpers in 1848 ook recht van vereniging en vergadering / vrijheid van onderwijs.
		nieuwe rechten voor Tweede Kamer: recht van amendement, recht van enquête.
		beperking macht koning / uitbreiding macht parlement / ministeriële verantwoordelijkheid
		rechtstreekse verkiezingen op lokaal (gemeenteraad), provinciaal (Provinciale Staten) en landelijk niveau (Tweede Kamer) / censuskiesrecht
	kenmerkende veranderingen, gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland ten tijde van de industrialisatie in de tweede helft van de negentiende eeuw noemen, herkennen.	opvattingen van politieke en maatschappelijke organisaties van liberalen, socialisten, confessionelen en feministen aan het eind van de

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
		19e eeuw en het begin van de 20e eeuw en enkele van hun voormannen en -vrouwen herkennen.
	sociaal-economische veranderingen: beginnende industrialisatie / kinderarbeid / sociale wetgeving	beschrijven hoe de toenemende politieke en maatschappelijke participatie van burgerij, protestanten, rooms-katholieken, arbeiders en vrouwen in de tweede helft van de 19e eeuw leidde tot bewustwording van eigen identiteit en tot (verdere) emancipatie van deze groepen.
		liberalen / Liberale Unie / hogere burgerij / rol in grondwetsherziening 1848 / houding t.o.v. overheidsbemoeyenis
		socialisten / Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) / arbeiders / verbetering sociaal-economische positie / houding t.o.v. overheidsbemoeyenis
		protestanten / Anti-Revolutionaire Partij (ARP) / kleine luyden / confessionelen / christelijk denken in wetgeving
		rooms-katholieken / Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) / confessionelen / emancipatie
		feministen
		streven naar uitbreiding van kiesrecht / algemeen kiesrecht
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
		koning Willem II, koning Willem III, koningin Wilhelmina, (Rudolf) Thorbecke, Aletta Jacobs, (Abraham) Kuyper, (Herman) Schaepman, (Pieter Jelles) Troelstra
jaartallen	jaartallen	jaartallen
	1848	1848

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de oorzaken, aanleiding, verloop en afloop van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) herkennen en beschrijven.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen.
oorzaken: militarisme / nationalisme / industrialisatie / moderne (wapen)technieken / bondgenootschappen	neutraliteit / mobilisatie / schaarste aan goederen / distributiesysteem met bonkaarten / opvang Belgische vluchtelingen / dodendraad	
aanleiding: moord op kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije in Sarajevo		Grondwet van 1917: algemeen kiesrecht (actief en passief kiesrecht voor mannen / vrouwen alleen passief kiesrecht) / stelsel van evenredige vertegenwoordiging
verloop: aanvankelijk enthousiasme / loopgravenoorlog in Noord-Frankrijk en België		
kenmerken: 'moderne' wapens en soort oorlogvoering / omvang en massaliteit / veel slachtoffers (vooral soldaten) / propaganda		
afloop: wapenstilstand		
de bondgenootschappen van Centralen en Geallieerden herkennen en noemen.		
Centralen: Duitsland / Oostenrijk-Hongarije en het Turkse Rijk		
Geallieerden: Frankrijk / Groot-Brittannië / Rusland (tot 1914-1917) en de Verenigde Staten (vanaf 1917)		

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Frans Ferdinand		
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1914, 1917, 1918		1917

Interbellum (1918-1939)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
enkele bepalingen van de Vrede van Versailles herkennen en noemen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen.
Verdrag van Versailles / strafbepalingen voor Duitsland zoals herstelbetalingen / gebiedsafstand		algemeen actief kiesrecht voor vrouwen (1919)
de gevolgen van de economische crisis voor het vertrouwen in de democratie in Europa en in het bijzonder voor Duitsland herkennen.		
parlementaire democratie / Republiek van Weimar / Beurskrach op Wallstreet (1929) / de wereldwijde economische crisis / Duitsland extra zwaar getroffen		
de belangrijkste ontwikkelingen in nazi-Duitsland herkennen.		

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
kenmerken van het nationaal-socialisme in Duitsland / machtsovername door de nazi's (1933) / afschaffing parlementaire democratie / dictatuur / Führer (principe) / terreur / censuur / propaganda / vervolging van tegenstanders / geheime politie / persoonsverheerlijking / herbewapening / antisemitisme / discriminerende maatregelen / rassenleer / vervolging van 'niet-arische' bevolkingsgroepen en van politieke tegenstanders / concentratiekampen	crisistijd / werkloosheid / stempelen / werkverschaffingsprojecten / aanpassingspolitiek / gevolg van de economische crisis voor de democratie / opkomst van de NSB / handhaving neutraliteit	
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Hitler	(Hendrik) Colijn, (Anton) Mussert	
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1929, 1933		1919

Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de oorzaken, begin, verloop en afloop van de Tweede Wereldoorlog herkennen en noemen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen.
oorzaken: onvrede over armoede / werkloosheid en de bepalingen van het Verdrag van Versailles		

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
begin: inval van Duitsland in Polen (1939)	mobilisatie / Duitse inval (10 mei 1940) / bombardement op Rotterdam / capitulatie	
verloop: Blitzkrieg / oorlog in Azië: Pearl Harbor (1941) / keerpunten: slag bij Stalingrad (1942-1943), en D-Day (6-6-1944)	bezetting / Nederlandse regering en koningshuis in ballingschap	
kenmerken: 'moderne' wapens en soort oorlogvoering / totale oorlog / veel slachtoffers / bombardementen op steden / propaganda / Holocaust / gaskamers	NSB / Jodenvervolgning / Februaristaking (1941) / deportaties (via doorgangskamp Westerbork naar vernietigingskampen zoals Auschwitz) / collaboratie / aanpassing en verzet / 'goed en fout' / landverraders / censuur / gedwongen tewerkstelling / razzia's / onderduiken / persoonsbewijzen / overleven in bezettingstijd / distributiesysteem stelsel met bonkaarten / Hongerwinter	
afloop: Duitse overgave (mei 1945) / Japanse overgave na atoombommen op Hiroshima en Nagasaki (aug. 1945) / einde Tweede Wereldoorlog / ontdekking vernietigingskampen	slag om Arnhem (1944) / Hongerwinter / bevrijding van Nederland (5 mei 1945)	
	Jaarlijkse herdenkingen: 4 mei dodenherdenking / 5 mei Dag van de Vrijheid	
de bondgenootschappen van As-mogendheden en Geallieerden herkennen en noemen.		
As-mogendheden: Duitsland, Italië en Japan		
Geallieerden: Groot-Brittannië, Sovjet-Unie (vanaf 1941), Verenigde Staten (vanaf 1941)		
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Churchill, Roosevelt, Stalin	Anne Frank, koningin Wilhelmina	koningin Wilhelmina
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1939, 1941, 1942-1943, 6-6-1944, 1945	10 mei 1940, 1941, 1944, 5 mei 1945	

De periode 1945-1989

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de nieuwe machtsverhoudingen tussen de Verenigde Staten (het Westen / kapitalisme) en de Sovjet-Unie (het Oostblok / communisme) herkennen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen, in het juiste tijdsgewricht plaatsen.	
Koude Oorlog / invloedssferen / satellietstaten / IJzeren Gordijn / blokkade Berlijn / stichting BRD en DDR / oprichting NAVO en Warschaupact / kernwapens als afschrikking	economische veranderingen: Marshallplan / economische groei en welvaartsstijging / consumptiemaatschappij / opbouw verzorgingsstaat	
enkele gebeurtenissen uit de Koude Oorlog en het einde van de Koude Oorlog in relatie tot wapenwedloop en hervormingspolitiek herkennen.	sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren zestig: amerikanisering / gastarbeid(ers) / jongerencultuur / ontzuiling / belang van televisie / Tweede Feministische Golf	sociale grondrechten noemen die in 1983 in de grondwet zijn opgenomen.
Bouw Berlijnse Muur (1961) / Cubacrisis (1962) / wapenwedloop / val van de Berlijnse Muur (1989)		recht op bestaanszekerheid / recht op onderwijs / recht op gezondheidszorg / recht op wooneigenheid / recht op woonbaarheid van het land / recht op werk / recht op rechtsbijstand
de Europese en internationale samenwerking herkennen.		
Verenigde Naties / en Veiligheidsraad / EGKS / (E)EG		
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Stalin, Kennedy, Chroesjtsjov, Reagan, Gorbatsjov		

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1961, 1962, 1989		1983

Nieuwe Wereldorde (vanaf 1990)

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de gevolgen van het einde van de Koude Oorlog en de daardoor gewijzigde machtsverhoudingen herkennen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland in het juiste tijdsgewricht plaatsen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen.
einde communistisch Oost-Europa / uiteenvallen van de Sovjet-Unie (1990-1991) / einde Koude Oorlog / ontstaan van nieuwe staten / Duitse eenwording/hereniging/ internationaal terrorisme / 11-9-2001	economische groei in jaren negentig /individualisering	referendum
	invoering van de euro (2002)	
	invloed op het dagelijks leven als gevolg van de voortgaande Europese samenwerking	
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1990-1991, 11-9-2001	2002	

2 SYLLABUS GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING KB

2.1 VERDELING EXAMINERING CE/SE

Tabel:

Verdeling van de examenstof geschiedenis en staatsinrichting KB over centraal examen en schoolexamen

Exameneenheden		CE	moet op SE	mag op SE
GS/K/1	Oriëntatie op leren en werken		K	
GS/K/2	Basisvaardigheden		K	
GS/K/3	Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting	K	K	
GS/K/4	De koloniale relatie Indonesië - Nederland		(K*)	(K*)
GS/K/5	Staatsinrichting van Nederland	K		K
GS/K/6	De industriële samenleving in Nederland		(K*)	(K*)
GS/K/7	Sociale zekerheid en verzorgingsstaat in Nederland		(K*)	(K*)
GS/K/8	Cultureel - mentale ontwikkelingen in Nederland na 1945		(K*)	(K*)
GS/K/9	De Koude Oorlog		(K*)	(K*)
GS/K/10	Historisch overzicht vanaf 1900	K		K
GS/K/11	Het conflict tussen Israël en de Arabische wereld		(K*)	(K*)

* NB: Het schoolexamen bestaat tenminste uit **3** kerndelen naar keuze van de school.

2.2 SPECIFICATIE VAN DE GLOBALE EINDTERMEN VOOR HET CE

GS/K/3 Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting

Omschrijvingen	Specificaties
<p>De kandidaat beheerst een aantal strategische vaardigheden die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen.</p> <p>De kandidaat kan</p>	<p>In dat verband kan hij/zij</p>
1. verschillende typen historische vragen herkennen en zo zelfstandig mogelijk formuleren	onderscheid maken in beschrijvende, verklarende en waarderende vragen
2. bij gegeven of zelf geformuleerde historische vragen informatie verwerven	<ul style="list-style-type: none"> – bepalen welke (soort) historische informatie nodig is – geschikte informatiebronnen inventariseren – bronnen en bronfragmenten selecteren, lettend op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit – gebruikmaken van verschillende typen historisch bronnenmateriaal, mondeling, schriftelijk, audiovisueel
3. verworven of aangereikte informatie verwerken	<ul style="list-style-type: none"> – gegevens ordenen en zo nodig bewerken – gegevens beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit – gegevens analyseren en een eigen standpunt weergeven en toelichten
4. principes en procedures die kenmerkend zijn voor de benaderingswijzen van het vak geschiedenis en staatsinrichting toepassen	<ul style="list-style-type: none"> – ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen: <ul style="list-style-type: none"> - historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen plaatsen in historische perioden en in maatschappijtypen - verschijnselen uit verschillende perioden en samenlevingen vergelijken - in historische processen aspecten van continuïteit en verandering herkennen - veranderingen onderscheiden naar de snelheid waarmee deze plaatsvinden, van schoksgewijs tot geleidelijk – op basis van gegeven werk materiaal verklaringen geven voor historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen: <ul style="list-style-type: none"> - de aanleiding herkennen als de meest directe oorzaak - herkennen hoe oorzaken van verschillende aard historische processen beïnvloeden - directe en indirecte oorzaken onderscheiden - onderscheid maken tussen oorzaken van meer en minder belang - gevolgen die op korte termijn spelen, onderscheiden van gevolgen op lange termijn – zich op basis van historische gegevens een beeld vormen van historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen: <ul style="list-style-type: none"> - rekening houdend met de standplaatsgebondenheid van de bronnen

Omschrijvingen	Specificaties
	<ul style="list-style-type: none"> - rekening houdend met de eigen standplaatsgebondenheid - vaststellen waardoor de standplaatsgebondenheid bepaald werd/ wordt - een eigen standpunt over historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen weergeven en toelichten: <ul style="list-style-type: none"> - zich verplaatsen in opvattingen, waarden en motieven van mensen in het verleden, er rekening mee houdend dat zij niet over dezelfde kennis konden beschikken als wij nu - opvattingen, waarden en motieven, waardoor mensen in het verleden werden geleid, vergelijken met die van zichzelf en tijdgenoten

GS/K/5 Staatsinrichting van Nederland en GS/K/10 Historisch Overzicht vanaf 1900

Introductie op de staatsinrichting van Nederland

Het gaat in dit onderdeel om die begrippen die leerlingen moeten kennen om de politieke geschiedenis van Nederland en de wereld, en het functioneren van het politieke bestel te begrijpen.

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
		belangrijke kenmerken van de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven.
		monarchie / republiek
		democratie / dictatuur
		grondwet
		scheiding tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht
		rechtsstaat / onafhankelijke rechtspraak
		controleerende en wetgevende bevoegdheden van Eerste en Tweede Kamer: recht van budget, enquête en interpellatie. Tweede Kamer ook recht van initiatief en recht van amendement.
		verkiezingen / regering / coalitiepartijen / oppositiepartijen

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
		de belangrijkste stappen van wetsvoorstel tot wet: minister / voorstel / Tweede Kamer met rechten / Eerste Kamer met rechten
		staatschoufden van Nederland: Willem II / Willem III / Wilhelmina / Juliana / Beatrix / Willem-Alexander
		enkele grondrechten herkennen en noemen, die in de loop van de 19e en 20e eeuw in de grondwet zijn opgenomen en daarbij onderscheid maken tussen klassieke en sociale grondrechten. Hij kan daarbij aangeven dat bepaalde grondrechten met elkaar op gespannen voet kunnen staan.
		<p>Klassieke grondrechten (bescherming tegen de overheid): vrijheid van godsdienst / vrijheid van meningsuiting / vrijheid van drukpers / vrijheid van vereniging en vergadering / vrijheid van onderwijs</p> <p>Sociale grondrechten (bescherming door de overheid): recht op bestaanszekerheid / recht op onderwijs / recht op gezondheidszorg / recht op woongelegenheden / recht op bewoonbaarheid van het land / recht op werk / recht op rechtsbijstand</p>
		artikel 1 van de Grondwet: Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.
		referendum

De periode 1848-1914

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
	kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland, voor tijdens en na 1848 herkennen, beschrijven en in het juiste tijdsgewricht plaatsen.	veranderingen herkennen en beschrijven in de bevoegdheden van parlement / volksvertegenwoordiging / Staten-Generaal / Eerste en Tweede Kamer die in 1848 tot stand kwamen.
	Reactie van Willem II op revolutie(dreigingen) elders in Europa / opvattingen van liberalen bij grondwetsherziening in 1848	parlementaire democratie
		Klassieke grondrechten (bescherming tegen de overheid): naast vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van drukpers in 1848 ook recht van vereniging en vergadering / vrijheid van onderwijs.
		nieuwe rechten voor Tweede Kamer: recht van amendement / recht van enquête.
		beperking macht koning / uitbreiding macht parlement / ministeriële verantwoordelijkheid
		rechtstreekse verkiezingen op lokaal (gemeenteraad), provinciaal (Provinciale Staten) en landelijk niveau (Tweede Kamer) / censuskiesrecht / indirecte verkiezing Eerste Kamer door de Provinciale Staten
	kenmerkende veranderingen, gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland ten tijde van de industrialisatie in de tweede helft van de negentiende eeuw noemen, herkennen, beschrijven en toepassen.	opvattingen van politieke en maatschappelijke organisaties van liberalen, socialisten, confessionelen en feministen aan het eind van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw en enkele van hun voormannen en -vrouwen herkennen.
	sociaal-economische veranderingen: beginnende industrialisatie / kinderarbeid / sociale wetgeving	uitleggen waarom bepaalde groepen in de samenleving aan het eind van de 19e eeuw zich tot liberalisme, socialisme, christelijk politiek denken en/of feminisme aangetrokken voelden.

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
		beschrijven hoe de toenemende politieke en maatschappelijke participatie van burgerij, protestanten, rooms-katholieken, arbeiders en vrouwen in de tweede helft van de 19e eeuw leidde tot bewustwording van eigen identiteit en tot (verdere) emancipatie van deze groepen.
		liberalen / Liberale Unie / hogere burgerij / rol in grondwetsherziening 1848 / houding t.o.v. overheidsbemoeyenis
		socialisten / sociaal-democraten / Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) / arbeiders / verbetering sociaal-economische positie / houding t.o.v. overheidsbemoeyenis
		protestanten / Anti-Revolutionaire Partij (ARP) / kleine luyden / confessionelen / christelijk denken in wetgeving
		rooms-katholieken / Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) / confessionelen / emancipatie
		ontstaan van de verzuiling in partijen / media / onderwijs / verenigingsleven / vakbonden
		feministen / Vrije Vrouwenvereniging / Vereniging voor Vrouwenkiesrecht / Eerste Feministische Golf
		streven naar uitbreiding van kiesrecht / algemeen kiesrecht
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
		koning Willem II, koning Willem III, koningin Wilhelmina, (Rudolf) Thorbecke, Aletta Jacobs, Wilhelmina Drucker, (Abraham) Kuyper, (Herman) Schaepman, (Pieter Jelles) Troelstra
jaartallen	jaartallen	jaartallen
	1848	1848

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de oorzaken, aanleiding, verloop en afloop van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) herkennen en beschrijven.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven.
oorzaken: militarisme / nationalisme / modern imperialisme / industrialisatie / moderne (wapen)technieken / wapenwedloop / bondgenootschappen / vijandbeelden	neutraliteit / mobilisatie / handelsbelemmeringen / schaarste aan goederen / distributiesysteem met bonkaarten / opvang Belgische vluchtelingen / dodendraad	Pacificatie (1917): einde schoolstrijd / financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs
aanleiding: moord op kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije door Gavrilo Princip in Sarajevo		Grondwet van 1917: algemeen kiesrecht (actief en passief kiesrecht voor mannen / vrouwen alleen passief kiesrecht) / de vervanging van het districtenstelsel door een stelsel van evenredige vertegenwoordiging (voordelen en nadelen van beide systemen)
verloop: aanvankelijk enthousiasme / vrijwilligers / Von Schlieffenplan / loopgravenoorlog in Noord-Frankrijk en België		revolutiepoging Troelstra (1918)
kenmerken: 'moderne' wapens en soort oorlogvoering / omvang en massaliteit / veel slachtoffers (vooral soldaten) / propaganda / censuur / totale oorlog / gevolgen voor het dagelijks leven		
afloop: wapenstilstand		
de bondgenootschappen van Centralen en Geallieerden herkennen, noemen en beschrijven.		

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
Centralen: Duitsland / Oostenrijk-Hongarije en het Turkse Rijk		
Geallieerden: Frankrijk / Groot-Brittannië / Rusland (tot 1917: val van de tsaar en uitbreken Russische Revolutie) en de Verenigde Staten (vanaf 1917: onbeperkte duikbotenoorlog)		
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Frans Ferdinand, Gavrilo Princip		(Pieter Jelles) Troelstra
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1914, 1917, 1918		1917, 1918

Interbellum (1918-1939)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen en veranderingen verklaren, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
enkele bepalingen van de Vrede van Versailles herkennen en noemen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven.
Verdrag van Versailles / strafbepalingen voor Duitsland zoals herstelbetalingen / gebiedsafstand / demilitarisatie en ontstaan van nieuwe staten / oprichting van de Volkenbond		algemeen actief kiesrecht voor vrouwen (1919)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
de gevolgen van de economische crisis voor het vertrouwen in de democratie in Europa en in het bijzonder voor Duitsland herkennen en beschrijven.		
parlementaire democratie / Republiek van Weimar / inflatie / Beurskrach op Wallstreet (1929) / de wereldwijde economische crisis / Duitsland extra zwaar getroffen		
de belangrijkste ontwikkelingen in nazi-Duitsland, als voorbeeld van een extreemrechtse totalitaire staat, herkennen en beschrijven.		
kenmerken van het nationaal-socialisme in Duitsland / machtsovername door de nazi's (1933) / afschaffing parlementaire democratie / dictatuur / Führer (principe) / terreur / gelijkschakeling / totalitair / censuur / propaganda / indoctrinatie / vervolging van tegenstanders / geheime politie / persoonsverheerlijking / herbewapening / gebruik maken van bestaand antisemitisme / rassenleer / rassenwetten / discriminerende maatregelen / Kristallnacht (1938) / vervolging van 'niet-arische' bevolkingsgroepen en van politieke tegenstanders / concentratiekampen	crisistijd / werkloosheid / stempelen / werkverschaffingsprojecten / aanpassingspolitiek / gevolg van de economische crisis voor de democratie / opkomst van de NSB / handhaving neutraliteit	
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Hitler	(Hendrik) Colijn, (Anton) Mussert	
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1929, 1933, 1938		1919

Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
<p>de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen en veranderingen verklaren, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.</p>		
<p>de oorzaken, begin, verloop en afloop van de Tweede Wereldoorlog herkennen, noemen en beschrijven.</p>	<p>de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.</p>	<p>de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven.</p>
<p>oorzaken: onvrede over armoede / werkloosheid en de bepalingen van het Verdrag van Versailles (wens tot revanche, meer grondgebied, herbewapening) versterken in Duitsland nationalistische gevoelens</p>		
<p>begin: inval van Duitsland in Polen (1939)</p>	<p>mobilisatie / Duitse inval (10 mei 1940) / bombardement op Rotterdam / capitulatie</p>	
<p>verloop: Blitzkrieg / slag om Engeland / Operatie Barbarossa (aanval op de Sovjet-Unie in 1941) / oorlog in Azië: Pearl Harbor (1941) / keerpunten: slag bij Stalingrad (1942-1943) / en D-Day (6-6-1944) / twee frontoorlog</p>	<p>bezetting / Nederlandse regering en koningshuis in ballingschap</p>	
<p>kenmerken: 'moderne' wapens en soort oorlogvoering / totale oorlog / veel slachtoffers (veel meer burgerslachtoffers dan in Eerste Wereldoorlog) / bombardementen op steden / propaganda / censuur / massamoorden / Holocaust / gaskamers</p>	<p>NSB / Jodenvervolging / Februaristaking (1941) / deportaties (via doorgangskamp Westerbork naar vernietigingskampen zoals Auschwitz) / collaboratie / aanpassing en verzet / 'goed en fout' / landverraders / censuur / gedwongen tewerkstelling / razzia's / onderduiken / persoonsbewijzen / overleven in bezettingstijd / distributiesysteem stelsel met bonkaarten / spoorwegstaking (1944) / Hongerwinter</p>	
<p>afloop: Duitse overgave (mei 1945) / Japanse overgave na atoombommen op Hiroshima en Nagasaki (aug. 1945) / einde Tweede Wereldoorlog / ontdekking vernietigingskampen</p>	<p>operatie Market Garden / Hongerwinter / slag om Arnhem (1944) / bevrijding van Nederland (5 mei 1945)</p>	
	<p>Jaarlijkse herdenkingen: 4 mei dodenherdenking / 5 mei Dag van de Vrijheid</p>	

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
de bondgenootschappen van As-mogendheden en Geallieerden herkennen en noemen.		
As-mogendheden: Duitsland, Italië en Japan		
Geallieerden: Groot-Brittannië, Sovjet- Unie (vanaf 1941), Verenigde Staten (vanaf 1941)		
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Churchill, Roosevelt, Stalin	Anne Frank, koningin Wilhelmina	koningin Wilhelmina
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1939, 1941, 1942-1943, 6-6-1944, 1945	10 mei 1940, 1941, 1944, 5 mei 1945	

De periode 1945-1989

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen en veranderingen verklaren, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de nieuwe machtsverhoudingen als gevolg van de Tweede Wereldoorlog herkennen en beschrijven.		
Europese mogendheden verzwakt / dekolonisatie		
de nieuwe machtsverhoudingen tussen de Verenigde Staten (het Westen/kapitalisme) en de Sovjet-Unie (het Oostblok/communisme) herkennen en beschrijven.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen, in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
Koude Oorlog / invloedssferen / satellietstaten / IJzeren Gordijn / containment / blokkade Berlijn / stichting BRD en DDR / oprichting NAVO en Warschaupact / ideologische tegenstelling tussen enerzijds kapitalisme en democratie / anderzijds communisme en dictatuur / kernwapens als afschrikking	economische veranderingen: Wederopbouw / emigratie / Marshallplan / economische groei en welvaartsstijging / consumptiemaatschappij / opbouw verzorgingsstaat / werkloosheid in jaren tachtig	
enkele gebeurtenissen uit de Koude Oorlog en het einde van de Koude Oorlog in relatie tot wapenwedloop en hervormingspolitiek herkennen en beschrijven.	sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren zestig: amerikanisering / gastarbeid(ers) / migranten (uit voormalige Nederlandse koloniën) / jongerencultuur / ontzuiling / belang van televisie / Tweede Feministische Golf / toenemende democratisering / inspraak	grondrechten noemen die in 1983 in de grondwet zijn opgenomen en daarbij aangeven dat bepaalde grondrechten met elkaar op gespannen voet kunnen staan.
Hongaarse opstand (1956) / bouw Berlijnse Muur (1961) / Cubacrisis (1962) / wapenwedloop / glasnost en perestrojka / val van de Berlijnse Muur (1989)		grondwetswijziging 1983: opnemen van sociale grondrechten (bescherming door de overheid): recht op bestaanszekerheid / recht op onderwijs / recht op gezondheidszorg / recht op woongelegenheid / recht op woonbaarheid van het land / recht op werk / recht op rechtsbijstand
de Europese en internationale samenwerking herkennen en beschrijven.		
Verenigde Naties en Veiligheidsraad (samenstelling, vetorecht) / motieven voor meer samenwerking in Europa EGKS / (E)EG		
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Stalin, Kennedy, Chroesjtsjov, Reagan, Gorbatsjov	(Willem) Drees	
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1956, 1961, 1962, 1989		1983

Nieuwe Wereldorde (vanaf 1990)

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen en veranderingen verklaren, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de gevolgen van het einde van de Koude Oorlog en de daardoor gewijzigde machtsverhoudingen herkennen en beschrijven.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven.
einde communistisch Oost-Europa / uiteenvallen van de Sovjet-Unie (1990-1991) / einde Koude Oorlog / ontstaan van nieuwe staten / Duitse eenwording hereniging / herlevend nationalisme in Europa / uitbreiding van de NAVO door samenwerking met voormalige tegenstanders uit Oost- Europa / internationaal terrorisme / 11-9-2001	economische groei in jaren negentig / poldermodel (overlegeconomie) / de verzorgingsstaat ter discussie / bezorgdheid over nationale cultuur (identiteit) / multiculturele samenleving / secularisatie / individualisering / nieuwe media / globalisering	referendum
	de gevolgen van voortgaande Europese samenwerking voor Nederland herkennen en beschrijven.	
	de Nederlandse autonomie onder druk door de verandering van EG naar EU (1993) en de invoering van de euro (2002): - discussie over richting EU: Europa een verzameling van nationale staten of een Verenigde Staten van Europa?	
	democratisch tekort: relatie Europees Parlement / Europese Commissie / Raad van Ministers	
	invloed op het dagelijks leven als gevolg van de voortgaande Europese samenwerking.	
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1990-1991, 11-9-2001	1993, 2002	

3 SYLLABUS GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING GT

3.1 VERDELING EXAMINERING CE/SE

Tabel:

Verdeling van de examenstof geschiedenis en staatsinrichting GT over centraal examen en schoolexamen

Exameneenheden		CE	moet op SE	mag op SE
GS/K/1	Oriëntatie op leren en werken		GT	
GS/K/2	Basisvaardigheden		GT	
GS/K/3	Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting	GT	GT	
GS/K/4	De koloniale relatie Indonesië - Nederland		(GT*)	(GT*)
GS/K/5	Staatsinrichting van Nederland	GT		GT
GS/K/6	De industriële samenleving in Nederland		(GT*)	(GT*)
GS/K/7	Sociale zekerheid en verzorgingsstaat in Nederland		(GT*)	(GT*)
GS/K/8	Cultureel - mentale ontwikkelingen in Nederland na 1945		(GT*)	(GT*)
GS/K/9	De Koude Oorlog		(GT*)	(GT*)
GS/K/10	Historisch overzicht vanaf 1900	GT		GT
GS/K/11	Het conflict tussen Israël en de Arabische wereld		(GT*)	(GT*)
GS/V/1	Het Indonesisch - Nederlands conflict 1945 - 1949			GT
GS/V/2	Nederland en Europa			GT
GS/V/3	De verhouding mens - milieu			GT
GS/V/4	Ontwikkeling van de gezondheidszorg in Nederland			GT
GS/V/5	Verzuiling en ontzuiling in Nederland			GT
GS/V/6	Nederland en de Verenigde Staten na de Tweede Wereldoorlog			GT
GS/V/7	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie		GT	
GS/V/8	Vaardigheden in samenhang	GT		GT
GS/V/9	Verrijksdeel bij historisch overzicht vanaf 1900	GT		GT

* NB1: Het schoolexamen bestaat tenminste uit **3** kerndelen naar keuze van de school

3.2 SPECIFICATIE VAN DE GLOBALE EINDTERMEN VOOR HET CE

GS/K/3 Leervaardigheden in het vak geschiedenis en staatsinrichting

Omschrijvingen	Specificaties
<p>De kandidaat beheerst een aantal strategische vaardigheden die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen.</p> <p>De kandidaat kan</p>	<p>In dat verband kan hij/zij</p>
1. verschillende typen historische vragen herkennen en zo zelfstandig mogelijk formuleren	onderscheid maken in beschrijvende, verklarende en waarderende vragen
2. bij gegeven of zelf geformuleerde historische vragen informatie verwerven	<ul style="list-style-type: none"> – bepalen welke (soort) historische informatie nodig is – geschikte informatiebronnen inventariseren – bronnen en bronfragmenten selecteren, lettend op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit – gebruikmaken van verschillende typen historisch bronnenmateriaal, mondeling, schriftelijk, audiovisueel
verworven of aangereikte informatie verwerken	<ul style="list-style-type: none"> – gegevens ordenen en zo nodig bewerken – gegevens beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit – gegevens analyseren en een eigen standpunt weergeven en toelichten
4. principes en procedures die kenmerkend zijn voor de benaderingswijzen van het vak geschiedenis en staatsinrichting toepassen	<ul style="list-style-type: none"> – ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen: <ul style="list-style-type: none"> - historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen plaatsen in historische perioden en in maatschappijtypen - verschijnselen uit verschillende perioden en samenlevingen vergelijken - in historische processen aspecten van continuïteit en verandering herkennen - veranderingen onderscheiden naar de snelheid waarmee deze plaatsvinden, van schoksgewijs tot geleidelijk – op basis van gegeven werk materiaal verklaringen geven voor historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen: <ul style="list-style-type: none"> - de aanleiding herkennen als de meest directe oorzaak - herkennen hoe oorzaken van verschillende aard historische processen beïnvloeden - directe en indirecte oorzaken onderscheiden - onderscheid maken tussen oorzaken van meer en minder belang - gevolgen die op korte termijn spelen, onderscheiden van gevolgen op lange termijn – zich op basis van historische gegevens een beeld vormen van historische gebeurtenissen, verschijnselen, ontwikkelingen en personen: <ul style="list-style-type: none"> - rekening houdend met de standplaatsgebondenheid van de bronnen

	<ul style="list-style-type: none">- rekening houdend met de eigen standplaatsgebondenheid- vaststellen waardoor de standplaatsgebondenheid bepaald werd/ wordt- een eigen standpunt over historische gebeurtenissen, verschijnselen en ontwikkelingen weergeven en toelichten:<ul style="list-style-type: none">- zich verplaatsen in opvattingen, waarden en motieven van mensen in het verleden, er rekening mee houdend dat zij niet over dezelfde kennis konden beschikken als wij nu- opvattingen, waarden en motieven, waardoor mensen in het verleden werden geleid, vergelijken met die van zichzelf en tijdgenoten
--	--

GS/K/5 Staatsinrichting van Nederland en GS/K/10 Historisch Overzicht vanaf 1900, GS/V/8 Vaardigheden in samenhang, GS/V/9 Historisch Overzicht vanaf 1900

Introductie op de staatsinrichting van Nederland

Het gaat in dit onderdeel om die begrippen die leerlingen moeten kennen om de politieke geschiedenis van Nederland en de wereld, en het functioneren van het politieke bestel te begrijpen.

Let op:

In tabellen is door middel van cursivering aangegeven welke tekst wel tot de examenstof van GL/TL behoort en niet tot de examenstof van KB. Dit is gedaan op verzoek van docenten die deelgenomen hebben aan de veldraadpleging.

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
		belangrijke kenmerken van de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven
		monarchie / republiek
		democratie / dictatuur
		grondwet / constitutie
		scheiding tussen de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke macht
		rechtsstaat / onafhankelijke rechtspraak
		controlerende en wetgevende bevoegdheden van Eerste en Tweede Kamer: recht van budget, enquête en interpellatie. Tweede Kamer ook recht van initiatief en recht van amendement.
		verkiezingen / regering / coalitiepartijen / oppositiepartijen
		de belangrijkste stappen van wetsvoorstel tot wet: minister / voorstel / Tweede Kamer met rechten / Eerste Kamer met rechten
		staatshoofden van Nederland: Willem II / Willem III / Wilhelmina / Juliana / Beatrix / Willem-Alexander
		enkele grondrechten herkennen en noemen, die in de loop van de 19e en 20e eeuw in de grondwet zijn opgenomen en daarbij onderscheid maken tussen klassieke en sociale grondrechten. Hij kan daarbij aangeven dat bepaalde grondrechten met elkaar op gespannen voet kunnen staan.

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
		Klassieke grondrechten (bescherming tegen de overheid): vrijheid van godsdienst / vrijheid van meningsuiting / vrijheid van drukpers / vrijheid van vereniging en vergadering / vrijheid van onderwijs Sociale grondrechten (bescherming door de overheid): recht op bestaanszekerheid / recht op onderwijs / recht op gezondheidszorg / recht op woongelegenheden / recht op woonbaarheid van het land / recht op werk / recht op rechtsbijstand
		artikel 1 van de Grondwet: Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.
		referendum

De periode 1848-1914

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
	kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland, voor tijdens en na 1848 herkennen, beschrijven en in het juiste tijdsgewricht plaatsen	veranderingen herkennen en beschrijven in de bevoegdheden van parlement / volksvertegenwoordiging / Staten-Generaal/ Eerste en Tweede Kamer die in 1848 tot stand kwamen
	Reactie van Willem II op revolutie(dreigingen) elders in Europa / opvattingen van liberalen bij grondwetsherziening in 1848	parlementaire democratie, constitutionele monarchie met een parlementair stelsel.
		Klassieke grondrechten (bescherming tegen de overheid): naast vrijheid van godsdienst, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van drukpers in 1848 ook recht van vereniging en vergadering / vrijheid van onderwijs.
		nieuwe rechten voor Tweede Kamer: recht van amendement / recht van enquête.
		bepijking macht koning / uitbreiding macht parlement / ministeriële verantwoordelijkheid / <i>onschendbaarheid van de koning</i>

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
		rechtstreekse verkiezingen op lokaal (gemeenteraad), provinciaal (Provinciale Staten) en landelijk niveau (Tweede Kamer) / censuskiesrecht / indirecte verkiezing Eerste Kamer door de Provinciale Staten
	<i>Conflict tussen Willem III en het parlement als gevolg van de Luxemburgse kwestie (1866-1867).</i>	
	kenmerkende veranderingen, gebeurtenissen, personen en ontwikkelingen in Nederland ten tijde van de industrialisatie in de tweede helft van de negentiende eeuw noemen, herkennen, beschrijven en toepassen	opvattingen van politieke en maatschappelijke organisaties van liberalen, socialisten, confessionelen en feministen aan het eind van de 19e eeuw en het begin van de 20e eeuw en enkele van hun voormannen en -vrouwen herkennen
	sociaal-economische veranderingen: beginnende industrialisatie / <i>modern-imperialisme (grondstoffen en afzetmarkten) / verstedelijking / kinderarbeid / sociale kwestie / van liefdadigheid naar sociale wetgeving (zoals Armenwet, Kinderwetje van Van Houten, Ongevallenwet, Woningwet)</i>	uitleggen waarom bepaalde groepen in de samenleving aan het eind van de 19e eeuw zich tot liberalisme, socialisme, christelijk politiek denken en/of feminisme aangetrokken voelden.
		beschrijven hoe de toenemende politieke en maatschappelijke participatie van burgerij, protestanten, rooms-katholieken, arbeiders en vrouwen in de tweede helft van de 19e eeuw leidde tot bewustwording van eigen identiteit en tot (verdere) emancipatie van deze groepen
		liberalen / Liberale Unie / hogere burgerij / rol in grondwetsherziening 1848 / houding t.o.v. overheidsbemoeienis
		socialisten / sociaal-democraten / Sociaal-Democratische Arbeiders Partij (SDAP) / arbeiders / verbetering sociaal-economische positie / houding t.o.v. overheidsbemoeienis
		protestanten / Anti-Revolutionaire Partij (ARP) / kleine luyden / confessionelen / christelijk denken in wetgeving
		rooms-katholieken / Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) / confessionelen / emancipatie

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
		ontstaan van de verzuiling in partijen / media / onderwijs / verenigingsleven / vakbonden
		feministen / Vrije Vrouwenvereeniging / Vereniging voor Vrouwenkiesrecht / Eerste Feministische Golf
		streven naar uitbreiding van kiesrecht / algemeen kiesrecht / <i>geleidelijke uitbreiding van het kiesrecht: Caoutchouc-artikel (1887)</i>
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen
		koning Willem II, koning Willem III, koningin Wilhelmina, (Rudolf) Thorbecke, Aletta Jacobs, Wilhelmina Drucker, (Abraham) Kuypers, (Herman) Schaepman, (Pieter Jelles) Troelstra
jaartallen	jaartallen	jaartallen
	1848, 1866-1867	1848, 1887

De Eerste Wereldoorlog (1914-1918)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de oorzaken, aanleiding, verloop en afloop van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) herkennen en beschrijven.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland tijdens de Eerste Wereldoorlog herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven.
oorzaken: militarisme / nationalisme / modern imperialisme / industrialisatie / moderne (wapen)technieken / wapenwedloop / bondgenootschappen / vijandbeelden	neutraliteit / mobilisatie / handelsbelemmeringen / schaarste aan goederen / distributiesysteem met bonkaarten / opvang Belgische vluchtelingen / dodendraad	Pacificatie (1917): einde schoolstrijd / financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs
aanleiding: moord op kroonprins Frans Ferdinand van Oostenrijk-Hongarije door Gavriilo Princip in Sarajevo		Grondwet van 1917: algemeen kiesrecht (actief en passief kiesrecht voor mannen / vrouwen alleen passief kiesrecht) / de vervanging van het districtenstelsel door een stelsel van evenredige vertegenwoordiging (voordelen en nadelen van beide systemen)
verloop: aanvankelijk enthousiasme / vrijwilligers / Von Schlieffenplan / loopgravenoorlog in Noord-Frankrijk en België		revolutiepoging Troelstra (1918)
kenmerken: 'moderne' wapens en soort oorlogvoering / omvang en massaliteit / veel slachtoffers (vooral soldaten) / propaganda / censuur / totale oorlog / gevolgen voor het dagelijks leven		
afloop: wapenstilstand		
de bondgenootschappen van Centralen en Geallieerden herkennen, noemen en beschrijven.		

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
Centralen: Duitsland / Oostenrijk-Hongarije en het Turkse Rijk		
Geallieerden: Frankrijk / Groot-Brittannië / Rusland (tot 1917: val van de tsaar en uitbreken Russische Revolutie) en de Verenigde Staten (vanaf 1917: onbeperkte duikbotenoorlog)		
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Frans Ferdinand, Gavrilo Princip		(Pieter Jelles) Troelstra
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1914, 1917, 1918		1917, 1918

Interbellum (1918-1939)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen en veranderingen verklaren, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
enkele bepalingen van de Vrede van Versailles herkennen en noemen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven
Verdrag van Versailles / strafbepalingen voor Duitsland zoals herstelbetalingen / gebiedsafstand / demilitarisatie en ontstaan van nieuwe staten / oprichting van de Volkenbond		algemeen actief kiesrecht voor vrouwen (1919)
de gevolgen van de economische crisis voor het vertrouwen in de democratie in Europa en in het bijzonder voor Duitsland herkennen en beschrijven.		
parlementaire democratie / Republiek van Weimar / <i>Dolkstootlegende</i> / <i>bezetting van het Ruhrgebied (1923)</i> / inflatie / <i>mislukte staatsgreep door Hitler (1923)</i> / <i>opleven van de economie in Duitsland (Dawesplan, 1924)</i> / <i>Duitsland lid van de Volkenbond (1926)</i> / Beurskrach op Wallstreet (1929) / de wereldwijde economische crisis / Duitsland extra zwaar getroffen		
de belangrijkste ontwikkelingen in nazi-Duitsland, als voorbeeld van een extreemrechtse totalitaire staat, herkennen en beschrijven.		

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
<p>kenmerken van het nationaal-socialisme in Duitsland <i>en overeenkomsten en verschil met het fascisme in Italië</i> / machtsovername door de nazi's (1933) / afschaffing parlementaire democratie / dictatuur / Führer (principe) / terreur / gelijkschakeling / totalitair / censuur / propaganda / indoctrinatie / vervolg <i>vervolg</i> van tegenstanders / geheime politie / persoonsverheerlijking / herbewapening / gebruik maken van bestaand antisemitisme / rassenleer / rassenwetten / discriminerende maatregelen / Kristallnacht (1938) / vervolging van 'niet-arische' bevolkingsgroepen en van politieke tegenstanders / concentratiekampen / <i>naziorganisaties: NSDAP / SA / SS / Gestapo / Hitlerjugend / Bund Deutscher Mädels</i></p>	<p>crisistijd / werkloosheid / stempelen / werkverschaffingsprojecten / aanpassingspolitiek / gevolg van de economische crisis voor de democratie / opkomst van de NSB / handhaving neutraliteit</p>	
<p><i>Buitenlandse politiek: Lebensraum / Heim ins Reich / conferentie van München (1938) / Appeasementpolitiek / Anschluss (1938) / niet-aanvalsverdrag (1939)</i></p>		
<p>de belangrijkste kenmerken in de Sovjet-Unie als voorbeeld van een extreemlinkse totalitaire staat herkennen en beschrijven.</p>		
<p><i>communisme / rol communistische partij in de Sovjet-Unie / planeconomie / vijfjarenplan / collectivisatie / kenmerken van stalinisme: totalitair / persoonsverheerlijking / indoctrinatie / censuur / propaganda / terreur / geheime politie / vervolging van tegenstanders / showprocessen / strafkampen / zuiveringen</i></p>		
<p>de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.</p>	<p>de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.</p>	<p>de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.</p>
<p>Hitler, Mussolini, <i>Lenin</i>, Stalin</p>	<p>(Hendrik) Colijn, (Anton) Mussert</p>	

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1923, 1924, 1926, 1929, 1933, 1938, 1939		1919

Tweede Wereldoorlog (1939-1945)

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen en veranderingen verklaren, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de oorzaken, begin, verloop en afloop van de Tweede Wereldoorlog herkennen, noemen en beschrijven.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven.
oorzaken: onvrede over armoede / werkloosheid en de bepalingen van het Verdrag van Versailles (wens tot revanche, meer grondgebied, herbewapening) versterken in Duitsland nationalistische gevoelens		
begin: inval van Duitsland in Polen (1939)	mobilisatie / Duitse inval (10 mei 1940) / bombardement op Rotterdam / capitulatie	
verloop: Blitzkrieg / slag om Engeland / Operatie Barbarossa (aanval op de Sovjet-Unie in 1941) / oorlog in Azië: Pearl Harbor (1941) / keerpunten: slag bij Stalingrad (1942-1943) / en D-Day (6-6-1944) / twee frontenoorlog	bezetting / Nederlandse regering en koningshuis in ballingschap	
kenmerken: 'moderne' wapens en soort oorlogvoering / totale oorlog / veel slachtoffers (veel meer burgerslachtoffers dan in Eerste Wereldoorlog) / bombardementen op steden / propaganda / censuur / massamoorden / Holocaust / gaskamers	NSB / Jodenvervolging / Februaristaking (1941) / deportaties (via doorgangskamp Westerbork naar vernietigingskampen zoals Auschwitz) / collaboratie / aanpassing en verzet / 'goed en fout' / landverraders / censuur / gedwongen tewerkstelling / razzia's /	aantasting rechtsstaat / gelijkschakeling

Europa (en de wereld)	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
	onderduiken / persoonsbewijzen / overleven in bezettingstijd / distributiesysteem stelsel met bonkaarten / Spoorwegstaking (1944) / Hongerwinter	
	kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Indonesië herkennen en in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	
	<i>1942: Japanse bezetting van de Nederlandse kolonie Indonesië / kampen / dwangarbeid / Indonesisch nationalisme</i>	
afloop: Duitse overgave (mei 1945) / Japanse overgave na atombommen op Hiroshima en Nagasaki (aug. 1945) / einde Tweede Wereldoorlog / ontdekking vernietigingskampen	operatie Market Garden / slag om Arnhem (1944) / bevrijding van Nederland (5 mei 1945) / <i>bevrijding van Indonesië (15 augustus 1945).</i>	
	Jaarlijkse herdenkingen: 4 mei dodenherdenking / 5 mei Dag van de Vrijheid	
de bondgenootschappen van As-mogendheden en Geallieerden herkennen en noemen.		
As-mogendheden: Duitsland, Italië en Japan		
Geallieerden: Groot-Brittannië, Sovjet-Unie (vanaf 1941), Verenigde Staten (vanaf 1941)		
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Churchill, Roosevelt, Stalin	Anne Frank, <i>Soekarno</i> , koningin Wilhelmina	koningin Wilhelmina
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1939, 1941, 1942-1943, 6-6-1944, 1945	10 mei 1940, 1941, 1942, 1944, 5 mei 1945	

De periode (1945-1989)

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen en veranderingen verklaren, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de nieuwe machtsverhoudingen als gevolg van de Tweede Wereldoorlog herkennen en beschrijven.	de gevolgen van het nationalisme in Indonesië, als voorbeeld van dekolonisatie, herkennen en beschrijven.	
Europese mogendheden verzwakt / dekolonisatie	<i>dekolonisatie van Indonesië: Soekarno roept de onafhankelijke Republiek Indonesië uit (17 augustus 1945) / politionele acties (1947 en 1948) / druk van de Verenigde Naties en de Verenigde Staten / soevereiniteitsoverdracht (1949)</i>	
de nieuwe machtsverhoudingen tussen de Verenigde Staten (het Westen/kapitalisme) en de Sovjet-Unie (het Oostblok/communisme) herkennen en beschrijven.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland herkennen, in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	
Koude Oorlog / invloedssferen / satellietstaten / IJzeren Gordijn / containment / blokkade Berlijn / stichting BRD en DDR / oprichting NAVO en Warschaupact / ideologische tegenstelling tussen enerzijds kapitalisme en democratie / anderzijds communisme en dictatuur / kernwapens als afschrikking	economische veranderingen: Wederopbouw / emigratie / Marshallplan / economische groei en welvaartsstijging / consumptiemaatschappij / opbouw verzorgingsstaat / werkloosheid in jaren tachtig	
enkele gebeurtenissen uit de Koude Oorlog en het einde van de Koude Oorlog in relatie tot wapenwedloop en hervormingspolitiek herkennen en beschrijven.	sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit vanaf de jaren zestig: amerikanisering / gastarbeid(ers) / migranten (uit voormalige Nederlandse koloniën) / jongerencultuur / ontzuiling / belang van televisie / Tweede Feministische Golf / toenemende democratisering/inspraak	grondrechten noemen die in 1983 in de grondwet zijn opgenomen en daarbij aangeven dat bepaalde grondrechten met elkaar op gespannen voet kunnen staan.

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
Hongaarse opstand (1956) / bouw Berlijnse Muur (1961) / Cubacrisis (1962) / <i>Praagse lente</i> (1968) / wapenwedloop / glasnost en perestrojka / val van de Berlijnse Muur (1989)		grondwetswijziging 1983: opnemen van sociale grondrechten (bescherming door de overheid): recht op bestaanszekerheid / recht op onderwijs / recht op gezondheidszorg / recht op woongelegenheden / recht op woonbaarheid van het land / recht op werk / recht op rechtsbijstand
de Europese en internationale samenwerking herkennen en beschrijven.		
Verenigde Naties en Veiligheidsraad (samenstelling, vetorecht) / motieven voor meer samenwerking in Europa EGKS / (E)EG		
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
Stalin, Kennedy, Chroesjtsjov, Reagan, Gorbatsjov	(Willem) Drees, <i>Soekarno</i>	
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1956, 1961, 1962, 1968, 1989	1945, 1947, 1948, 1949	1983

Nieuwe Wereldorde (vanaf 1990)

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
De kandidaat kan	De kandidaat kan	De kandidaat kan
de staatkundige kaart van Europa, behorend bij deze periode, herkennen en veranderingen verklaren, alsmede in staatkundige kaarten plaatsen en landen buiten Europa herkennen waar gebeurtenissen hebben plaatsgevonden die in deze eindterm genoemd worden.		
de gevolgen van het einde van de Koude Oorlog en de daardoor gewijzigde machtsverhoudingen herkennen en beschrijven.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in Nederland in het juiste tijdsgewricht plaatsen en toepassen.	de kenmerkende gebeurtenissen en ontwikkelingen in de Nederlandse staatsinrichting herkennen en beschrijven.
einde communistisch Oost-Europa / uiteenvallen van de Sovjet-Unie (1990-1991) / einde Koude Oorlog / ontstaan van nieuwe staten / Duitse eenwording hereniging / herlevend nationalisme in Europa / uitbreiding van de NAVO door samenwerking met voormalige tegenstanders uit Oost- Europa / internationaal terrorisme / 11-9-2001	economische groei in jaren negentig / poldermodel (overleconomie) / de verzorgingsstaat ter discussie / bezorgdheid over nationale cultuur (identiteit) / multiculturele samenleving / secularisatie / individualisering / nieuwe media / globalisering	referendum / <i>opkomst van het populisme</i>
	de gevolgen van voortgaande Europese samenwerking voor Nederland herkennen en beschrijven.	
	de Nederlandse autonomie onder druk door de verandering van EG naar EU (1993) en de invoering van de euro (2002): - discussie over richting EU: Europa een verzameling van nationale staten of een Verenigde Staten van Europa?	
	democratisch tekort: relatie Europees Parlement / Europese Commissie / Raad van Ministers	
	invloed op het dagelijks leven als gevolg van de voortgaande Europese samenwerking.	
de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.	de volgende personen herkennen, noemen en deze in de tijd plaatsen.
		(Pim) Fortuyn

Europa en de wereld	Geschiedenis van Nederland	Staatsinrichting van Nederland
jaartallen	jaartallen	jaartallen
1990-1991, 11-9-2001	1993, 2002	

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

[cvte.nl](https://www.cvte.nl)

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. [Centraleeindtoetspo.nl](https://www.centraleeindtoetspo.nl)

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. [Examenblad.nl](https://www.Examenblad.nl)

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. [Staatsexamensvo.nl](https://www.Staatsexamensvo.nl)

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. [Examenbladmbo.nl](https://www.Examenbladmbo.nl)

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. [Staatsexamensnt2.nl](https://www.Staatsexamensnt2.nl)